

vatalosan mindig magyarnak tekintették, még ha a neve német vagy szláv volt is, és ennek tekintette magát az illető maga is. Kívánatos lett volna, ha szerző valahol magyarázatot ad az effajta kategorizálásnál alkalmazott elveket, ismerveket és azok forrásait illetőleg is. Méginkább éreznék az ilyen magyarázatot hiányát az egyes személyek társadalmi helyzetének meghatározásánál. Milyen és honnan eredő adatoknak alapján osztja be szerző oly határozottan a különböző társadalmi kategóriákba embereit, egyáltalán milyen megfontolások alapján és hogyan alakította ki magukat az olyan kategóriákat, mint pl. a „középbirtokos” vagy a „polgár”? A kötet a honvéd tisztikarnak csak tábornoki és törzstiszti csoportját vizsgálja: ez természetesen egyelőre még nem teszi lehetővé, hogy a vizsgálat nyomán máris az egész tisztikar társadalmi előttünk álljon. Bár talán már most (a tisztikar egészének hasonló bemutatását megelőzve) sem lett volna felesleges, akárcsak jelzésszerűen is, kitérni azokra a problémákra, melyek az új tisztikar ilyen előzményeit tekintve, heterogén összetétele folytán, nyilvánvalóan itt is jelentkeztek, még akkor is, ha a túlnyomó többsége — legalábbis e szinten — még a császári hadseregből érkezvén, magatartásmódeljét és értékrendjeit így inkább tudta ér-

vényesíteni. Ez az előzetes utalás már csak azért sem lett volna felesleges, mert az alacsonyabb rangú tiszti kategóriákban, ahol az előzmények e sokfélesége még nyilvánvalóbb és ahol a császári hadseregből jöttek aránya nyilván csekélyebb lehetett, az ilyenfajta problémák, konfliktusok, esetleg már gyanakvások is, nyilván még inkább (vagy kevésbé?), de mindenképpen más arányban jelentkeztek, mint a magasabb rangok esetén, már csak azért is, mert az új, fiatal, forradalmi születésű honvéd hadsereg összetartó ereje is nyilván kevésbé tudta letempítani vagy elfedni a belső társadalmi problémákat, mint a régi hadsereg rutinos drillje. Végül, de már csak technikai hiányként említve, hiányolnunk kell, hogy a nyilván nem kis fáradtsággal összegyűjtött, képanyag forrásait a képjegyzék nem adja meg.

Bona Gábor könyve azonban a fenti kérdőjelek mellett is alapvető, lényeges kérdésekben ad hozzájárulást nemcsak 1848—49 hadtörténetéhez, hanem az egész kor magyarországi társadalmi történetéhez is. Eredményei feljogosítják az olvasót arra a reményre, hogy belátható időn belül 1848—49 egész honvédtiszti karának hasonló — és már a fenti kérdéseinkre is válaszoló — elemzését is olvashatja.

Vörös Károly

SHVOY KÁLMÁN TITKOS NAPLÓJA ÉS EMLÉKIRATA 1918—1945

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 362. o.)

Az ellenforradalmi Magyarország (1919—1944) történetének a megismeréséhez, az események feltárásához a tudományos igényű feldolgozások és levéltári források mellett jelentős segítséget nyújthatnak a korszak ismert és kevésbé ismert szereplőinek, az események, történések résztvevőinek, szemtanúinak a visszaemlékezései, korabeli naplói.

Az elmúlt néhány évben örvendetesen megnövekedett az ilyen jellegű — színvonalukban egymástól jelentősen eltérő — munkák megjelentetése hazánkban. Annak ellenére, hogy a szerzők többsége az ellenforradalmi rendszer politikai, katonai, kulturális életének második-harmadik vonalához tartozott, írásaik számos érdekességet tartalmaznak, alkalmanként hiányzó forrásokat pótolhatnak.

A Kossuth Könyvkiadó, amely az elmúlt húsz évben számos nagy érdeklődést és visszhangot kiváltott visszaem-

lékezést, naplót adott közre — „A határban a Halál kaszál...” (Prónay Pál naplója), Páter Zdravetz titkos naplója, A madridi követségtől Mauthausenig (Andorka Rudolf naplója), „Szálasi naplója” — a közelmúltban jelentette meg Shvoy Kálmán—Perneki Mihály által sajtó alá rendezett, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátott — titkos naplóját és emlékiratát.

Shvoy Kálmán (1881—1971), a szegedi 5. vegyesdandár egykori parancsnoka, életének az 1918 és 1945 között eltelt éveiről, a magyar történelem egyik legjobban feltárt, de ennek ellenére talán legkevésbé ismert, és az elmúlt években leginkább az érdeklődés középpontjába került időszakáról lebbenti fel a fátylat a maga sajátos módján.

Hogy miért sajátos ez a mód? Talán azért, mert az olvasó a címben szereplő naplóval ellentétben — amely feltételezi naprakésziséget, az események, benyomások friss, azonnali rögzítését — egy,

a történések után jóval később megírt, antedatált „naplót” vehet a kézbe. Egy olyan naplót, amelyet nem a napi események hatása alatt álló, hanem vélt vagy valós sérelmei nyomán az eseményeket, történéseket már más szemmel néző személy írt. Egy olyan személy, aki önmagával szembeni elfogultságát nem tudta — talán nem is akarta — palástolni. Ezek a tények természetesen erőteljesen megkérdőjelezzik a munka forrásértékét, szerzője megállapításainak objektivitását.

Ezek ellenére a „napló” — és a hozzá kapcsolt emlékirat — érdekes olvasmány lehet mind a korszak történetét kutató történészek, mind az olvasók széles táborára számára, hiszen Shvoy Kálmán számos megállapítása, észrevétele újszerűnek hathat. Természetesen mint minden ilyen jellegű, utólagosan készült emlékirat, napló, így ez is magán hordozza a szerző — alkalmanként kiküszöbölni szándékozott — szubjektivitását. Azt a szubjektivitást, amely minden ilyen munkát, az esetleges forrásérték mellett, érdekessé tehet.

Sajnos Shvoy Kálmán „naplóját” csak részben tekinthetjük forrásértékűnek, adatait csak részben és fenntartásokkal fogadhatjuk el hiteleseknek, mivel a munka szerzőjének számos megállapítása ellentmond a tényeknek és sok esetben saját korábbi bejegyzéseinek is.

A könyvből — és a „napló”-valamint az emlékiratrészletet közlétező Perneki Mihály bevezető tanulmányából is — azt érezhetjük, hogy az ellenforradalmi korszak egyik méltatlanul mellőzött szereplőjének írásait olvashatjuk. Egy olyan emberét, akit lehetetlenné tettek a gáncsoskodók, a riválisok és az antiszemiták. Igen az antiszemiták, hiszen Shvoy Kálmán nyugállományba helyezését, aktív katonai pályafutásának befejezését az első világháborús szegedi zsidó hősök emlékművének avatásakor elmondott beszéde „eredményének” tekintti. Ezt az álláspontot fogadja el az anyagot sajtó alá rendező és közreadó Perneki Mihály is. Fel sem merül egyetlen olyan tényező sem — a naplóban (legalábbis a kiadott részletben) ez természetes, a bevezető tanulmányban már kevésbé —, amely szerint esetleg más okok is közrejátszottak Shvoy Kálmán katonai pályafutásának befejezésében. Ismeretes, hogy Shvoy betöltötte a saját maga által is említett és a nyugállományba helyezéshez előírt 35 éves szolgálati időt, politikai ambíciói pedig már aktív katonai pályafutásában is messze túlmutattak azokon a lehetőségeken, amelyeket egy „politikamentes” hadsereg tagja megen-

gedhetett magának. Ugyanakkor voltak magánéletének olyan, sokak számára a tiszti hivatással összeegyeztethetetlennek tűnő vonásai, amelyeket az ellenforradalmi korszak hadserege sem engedhetett meg tagjainak. Sajnos ezek a tények, mint már említettem, kimaradtak a „naplóból” és a bevezetőből egyaránt.

Nem szabad megfeledkezniük a naplót olvasóknak arról sem, hogy a „naplót” és az emlékiratot egy rendkívüli karriervágytól fűtött, sértett katona írta, akinek írásából az derül ki, hogy nála sem jobb, sem felkészültebb tábornoza nem volt a Horthy-korszak hadseregének — jöllehet a korabeli minősítések, kinevezések stb. ezt „nem mindenben” támasztják alá. Shvoy úgy vélte, hogy az ellenforradalmi korszakban a katonai karriert, így az övét is, egy „bécsi vezérkari klikk” irányította. Egy olyan klikk, amelynek tagjai a Ludovika Akadémiát végzett és a honvédségnél szolgált Róder Vilmos, Rátz Jenő, vagy a közös iskolát végzett de a honvédségnél szolgált Werth Henrik voltak. Shvoy úgy látta, hogy pl. Róder Vilmos örökké féltékeny volt rá, hiszen riválisa volt a Ludovika Akadémián. Igaz ugyan, hogy nem Shvoy Kálmán végzett évfolyamelsőként 1899-ben a Ludovika Akadémián, hanem Róder Vilmos és Tombor Jenő és így őket avatták hadnagyokként. Bizonyára Shvoy lehetett a felkészültebb katona — legalábbis a saját véleménye szerint — annak ellenére, hogy bécsi Hadiiskola elvégzése után nem ő került át a vezérkari testületbe, hanem Róder, Rátz, Werth stb. Furcsa az is, hogy Shvoy Kálmánról, aki a német nyelvet „nem bírta tökéletesen” — ő maga írta — miként jegyezheték be a Ludovika Akadémia osztálykönyvébe már 14 éves korában, hogy németül beszél és ír? Vajon miként végezhetette el a német tanítási nyelvű vezérkari iskolát, a Hadiiskolát Bécsben, ha nem bírta a nyelvet tökéletesen, hiszen a beiskolázás egyik előfeltétele a német nyelv tökéletes ismerete volt? Ugyancsak érdekes megvilágítást adja a szerző a „cserepár” kérdésnek, amely Somkuthy József esetében már csak azért is különös mivel ő nem osztrák, hanem erdélyi szász volt és egykori osztrák tisztársai mint „magyar”-ról emlékeztek meg róla.

Úgy tűnik, Shvoy Kálmán sem tudta túltenni magát azon a tényen — főleg azért nem, mert vágyott politikai karrierre, számos tábornok társához hasonlóan (Shvoy Kálmán, Rátz Jenő, Róder Vilmos, Werth Henrik, Kiss János stb.), mindössze egy, egy ciklusos parlamenti képviselőségre korlátozódott —, hogy a letöltött harmincöt éves szolgálati idő természetes következménye a nyug-

állományba helyezés. Ez alól csak esetenként és a legmagasabb katonai beosztásokat betöltő személyek — a honvédelmi miniszter, a Honvéd Vezérkar Főnöke, a Honvédség Főparancsnoka — esetében volt kivétel. Szinte nem volt olyan tábornok a korszak hadseregének, aki ne tartotta volna személyes sértésnek az egyébként általa is jól ismert nyugdíjazási folyamatot.

Mindezen problémák ellenére Shvoy Kálmán „naplója”, emlékirata érdekes korrajz, amely az ellenforradalmi korszak hangulatának, légkörének — első sorban a Szegeden uralkodónak — a megismeréséhez mindenképp segítséget nyújthat, ahhoz azonban, hogy forrásként felhasználjuk, főleg erős forráskritika nélkül, kevés!

Itt érkeztünk el oda, hogy megnézzük a közreadó és a kiadó munkáját, a „napló” forrásértékét. Forráspublikáció esetében — tekintünk Shvoy Kálmán „naplóját”, a forrásértékre való tekintet nélkül annak — fontos, ha csak nem döntő, a megfelelő szintű és terjedelmű bevezető és egyben magyarázó tanulmány és jegyzetapparátus. Jelen esetben sajnos egyik kívánalmat sem sikerült maradéktalanul teljesíteni. A jegyzetek közül számos téves információt ad az olvasóknak, és van olyan is, amely a Shvoy Kálmán által helyesen megadott ténnyt „rontja el”, míg más esetekben nem kapunk magyarázatot akkor, amikor az szükségesnek látszanék. Hasonló a helyzet a könyv használatát és megértését is elősegíteni szándékozó névmutatóval. Úgy látszik, hiába volt Bölöny József értő fésülgetése, elemi hibák maradtak

a névmutatóban. Nem tulajdonítanék különösebb jelentőséget ezeknek, ha csak a többször is előforduló névírásbeli — pl. i—y, ch—cs, stb. — problémákat okoznák, sajnos azonban többről van szó. Személyek keveredtek össze a névmutatóban, korra, beosztásra, nevekre való tekintet nélkül. Számos rosszul, vagy felelőtlenül kiolvasott, fel nem ismert név következtében fordulhatott elő pl. a következő: Deseő (Vidéki) Gusztáv tábornok a névmutatóban Vidéki Dezső, Vidéky Gusztáv néven szerepel, Hellebronth Antalt összekeverték Hellebronth (Krantz) Vilmossal, Deseő Lajost dr. Deseő Lászlóval, Markóczy Jánost Markóczy-Magyar Jánossal, id. Pleplár Lajost ifj. Pleplár Lajossal — és a sort még hosszasan lehetne folytatni. Sajnos, ezek a tévedések mind félrevezetik az olvasót, csakúgy, mint a helytelenül hagyott beosztások, rendfokozatok stb.

Nem tekinteném ezeket a hibákat jelentős tévedéseknek, ha nem feltételezném, hogy ez a munka is, ugyanúgy mint számos elődje — Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig, Nagy Vilmos: Végzetes esztendő, A madridi követségtől Mauthausenig stb. — sokaknak forrásként fog szolgálni.

Annak ellenére, hogy a recenzius — önhibáján kívül — nem a kötet megjelentetésének hasznosságáról, fel-felfedezhető értékeiről írt, ajánlhatja ezt a „naplót” minden érdeklődőnek és kutatónak egyaránt azzal a figyelmeztetéssel, hogy Shvoy Kálmán megállapításai nem minden esetben állják ki a forráskritikai összehasonlítás próbáját.

Szakály Sándor

PERJÉS GÉZA

CLAUSEWITZ

(Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 506 o.)

A kiváló porosz katonai teoretikus, Carl von Clausewitz (1780—1831) munkássága nagy érdemeivel és alig feloldható ellentmondásaival napjainkig elhúzódó vitát váltott ki nemcsak a katonai szakírók, hanem a politológusok, szociológusok és más szakágak képviselői körében is. A marxizmus klasszikusai — főként Engels, Mehring és Lenin — ugyancsak nagy érdeklődéssel forgatták műveit és hivatkoztak értékes, előremutató gondolataira.

Mindez azt bizonyítja, hogy Clausewitz írásai — a legtöbb korábbi hadtudóstól

eltérően — ma sem pusztán elméleti érdeklődést keltenek; a porosz tábornok, egyfelől a francia forradalmi és napóleoni háborúk tapasztalataira, másfelől a XIX. század elején kibontakozó német filozófia eredményeire támaszkodva, első ízben fogalmazta meg tudományos igényvel, s részben ma is helytállóan, a háború lényegét, rendszerezte a hadi elmélet és gyakorlat szerteágazó kérdéseit. Fontos megállapításai közé tartozik a háború és a politika viszonyának tisztázása, a hadi mesterség elemeinek meghatározása, valamint a katonáknak oly